

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Gereformeerden en de Olympische Spelen van 1928

Krijger, T.E.M.

Citation

Krijger, T. E. M. (2021). Gereformeerden en de Olympische Spelen van 1928. *Historisch Tijdschrift Gkn*, (45), 2-15. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3277188>

Version: Publisher's Version

License: [Licensed under Article 25fa Copyright Act/Law \(Amendment Taverne\)](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3277188>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

45

historisch tijdschrift

GKN

Historisch Tijdschrift GKN

Nummer 45, december 2021

Doelstelling

Het HTG wil de geschiedenis van de Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN), zoals die in 1892 werden gevormd uit de kerken van Afscheiding (1834) en Doleantie (1886), centraal stellen.

Abonnement

Historisch Tijdschrift GKN verschijnt twee maal per jaar. Een jaarabonnement kost € 15,00. Losse nummers € 8,00. Een abonnement kan elk moment ingaan en wordt automatisch verlengd, tenzij twee weken voor het eind van het kalenderjaar schriftelijk of per e-mail wordt opgezegd.

Redactie

H.J.Ph.G. Kaajan, dr. T.E.M. Krijger, dr. G.J. Mink (voorzitter), F. Rozemond, dr. Th.J.S. van Staaldune en drs. A.J.O. van der Wal.

Redactieadres en abonnementenadministratie

F. Rozemond (secretaris), Cremerstraat 434, 3532 BT Utrecht, (030) 293 47 10 (na 19.00 uur), f_rozemond@ziggo.nl

Penningmeester

J. Hoogendoorn

Het abonnementsgeld kan worden overgemaakt op IBAN: NL53 INGB 0009349672 t.n.v. Werkgroep Gereformeerde Geschiedenis, Fort Oranje 75A, 3445 DA Woerden.

Grafische verzorging

Vormgeving: Hans Seijlhouwer, De Zaak Haes, Amstelveen

Drukwerk: Drukkerij RAD, Dordrecht

Afbeelding achterzijde: Zegel van de Christelijke Gereformeerde Kerk uit de Afscheiding van 1834, met tekst uit Matth. 16:18.

ISSN : 1569-4615

© Redactie Historisch Tijdschrift GKN

Overname van artikelen is niet toegestaan zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

artikel

Gereformeerden en de Olympische Spelen van 1928

Tom-Eric Krijger

2

Inleiding

Nu de voor Nederland ongekend succesvol verlopen Olympische Zomerspelen van Tokio inmiddels een paar maanden achter de rug zijn en de Winterspelen alweer voor de deur staan, is het moment daar om eens stil te staan bij de wijze waarop gereformeerden zich druk maakten over de enige Olympische Spelen die tot nu toe in ons land zijn gehouden, de Zomerspelen van 1928 in Amsterdam. Auteurs die eerder over deze Spelen hebben geschreven, laten zien dat uit orthodox-protestantse hoek bezwaren van godsdienstige aard tegen olympische sportwedstrijden opwelden. Zij voeren met gretigheid ds. Gerrit Hendrik Kersten (1882-1948), grondlegger van zowel de Gereformeerde Gemeenten als de Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP), op als de (karikaturale) vertolker van die bezwaren.¹ Voor wat de Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN) betreft, is daarmee echter niet alles gezegd. Zoals hieronder blijkt, klonken in de discussie over de Amsterdamse Spelen in de kring van de GKN niet louter protestkreten op grond van godsdienstige argumenten. Ook financiële, staatkundige, kerkrechtelijke, (partij)politieke en medisch-ethische overwegingen kwamen daarin naar voren. Dat het zich *afzijdig* houden van olympische sportwedstrijden in de GKN als gedragslijn gold, betekende bovendien niet dat leden van deze kerken in de context van de Amsterdamse Spelen volledig *afwezig* waren.

Een misrekening van Colijn?

De drijvende kracht achter de lobby voor Amsterdam als locatie van de Olympische Spelen was de vermogende sportenthousiasteling Frits baron van Tuyll van Serooskerken (1851-1924). Na tien jaar zag hij zijn inspanningen in 1921 beloond. Dat jaar kreeg Amsterdam door het Internationaal Olympisch Comité (IOC) in Lausanne de Zomerspelen van 1928 toegewezen. Onomstreden was dat besluit niet: vooral de Italianen, die diezelfde Spelen graag naar Rome wilden halen, maakten misbaar over de onreglementaire – maar door IOC-voorzitter Pierre baron de Coubertin (1863-1937) gesteunde en

bijgevolg moeilijk te torpederen – aan elkaar gekoppelde toewijzingen van de Zomerspelen aan Parijs (De Coubertins geboortestad) in 1924 en Amsterdam in 1928. Toen De Coubertin mede-IOC-lid Van Tuyll ervan verwittigde dat de Italianen alles op alles zouden zetten om Amsterdam de organisatie van de Spelen in 1928 alsnog te ontnemen, wendde deze zich tot de Nederlandse regering. Om de Italianen de pas af te snijden, liet de regering haar gezant in Italië, Herman van Roijen (1871-1933), op de in 1923 in het hol van de leeuw (Rome) gehouden vergadering van het IOC verklaren dat zij haar volle steun aan Amsterdam als olympische gaststad toezegde.²

Die steun wilde de regering, een ‘rechtse coalitie’ van rooms-katholieken, antirevolutionairen en christelijk-historischen, concretiseren in de vorm van een tussen 1925 en 1928 jaarlijks uit te keren subsidie van f 250.000,- aan het Nederlands Olympisch Comité (NOC). Op 7 februari 1925 diende zij daartoe een wetsvoorstel in. Organisatie van de Spelen was ‘een zaak van groote nationale beteekenis’, die ‘de beoefening der lichamelijke opvoeding [zou] bevorderen’ en, ‘nog afgezien van het onmiddellijke materiele voordeel [...], de relaties van ons land met het buitenland [zou] versterken en uitbreiden’, zoals de christelijk-historische, met sportzaken belaste minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen Johannes Theodoor de Visser (1857-1932) in de memorie van toelichting bij het voorstel verklaarde.³ De antirevolutionaire minister van Financiën, de tot de GKN behorende Hendrikus Colijn (1869-1944), beschouwde een greep uit ’s lands schatkist ten bate van het NOC kennelijk als geoorloofd. Sterker nog, in juli 1924 had Colijn het NOC, in het eerste nummer van het onder diens vlag verschijnende weekblad *De Olympiade*, al laten weten dat het ‘niet al te onvoorzichtig lijkt, met eenigen steun van officieele zijde te rekenen’. Aangezien het ‘stellig voor ons land niet zonder beteekenis [is], dat de Olymp. Spelen over 4 jaar hier gehouden staan te worden’, viel het hem bovendien ‘makkelijk, U bij Uw propagandistischen arbeid van harte voorspoed toe te wenschen’.⁴

Biografieën van Colijn geven geen uitsluitel, maar het lijkt erop dat hier sprake is van een (zeldzame) misrekening van de antirevolutionaire voorman. In zijn eigen politieke en kerkelijke kringen stak namelijk een storm van verontwaardiging over het wetsvoorstel op. In de dagen na 7 februari 1925 brachten de Christelijke Korfballbond in Nederland, de antirevolutionaire kiesvereniging te Oldebroek en het provinciaal comité van de Anti-Revolutionaire Partij (ARP) in Zeeland drie redenen naar voren om krachtig tegen de voorgestelde subsidie te ageren. Allereerst viel het niet te billijken dat de regering één enkele organisatie (het NOC) een miljoen gulden wilde toekennen, terwijl een economische recessie haar had genoodzaakt streng te bezuinigen en de belastingen te verhogen. Ten tweede droeg de uitzinnige bejubeling van (olympische) atleten het karakter van ‘mensvergoding’. Ten slotte brachten de Spelen ‘ontheiliging van den dag des Heeren’ en ‘verwildering der zeden’ met zich mee.⁵ Op 14 februari kwam naar buiten dat de classis ’s-Gravenhage van de GKN zich wilde wenden tot de generale deputaten voor de Hoge Overheid om dezelfde bezwaren aan de regering en de Tweede Kamer over te brengen.⁶

Een reactie van de kant van *De Standaard*, het leidende antirevolutionaire opinieblad, kon niet uitblijven, temeer niet daar de redactie ‘verschillende

brieven en ingezonden stukken' over de subsidiekwestie hadden bereikt. Op 17 februari verscheen een uitvoerig hoofdredactioneel commentaar. De moderne Olympische Spelen waren volgens de krant niet bedoeld als 'een soort imitatie van de Olympische spelen uit den tijd van het Grieksche heidendom', maar dienden primair ter facilitering van 'sportbeoefeningen, waartegen op zich zelf niets is in te brengen'. Bezwaarlijk was wel de 'wedstrijd-manie' waarmee deze sportbeoefeningen gepaard gingen. Evenzeer bezwaarlijk was dat bij voorbaat (financiële) overheidssteun was toegezegd: slechts indien particulier initiatief ontoereikend zou zijn gebleken om alle organisatiekosten te dekken, had de overheid kunnen bijspringen. Een ronduit 'onoverkomelijk bezwaar' was gelegen in de te verwachten sportbeoefening op zondag. De regering had er verstandig aan gedaan de eerbiediging van de zondagsrust als voorwaarde aan toekenning van een subsidie aan het NOC te verbinden.⁷

Het heeft er alle schijn van dat Colijn hier aan 'damagecontrol' probeerde te doen. Het is immers zeer onwaarschijnlijk dat het commentaar, afgedrukt op de voorpagina van *De Standaard*, geheel buiten zijn medeweten is opgesteld. Hoewel Colijn een ministerspost bekleedde, fungeerde hij in naam immers nog altijd als politiek hoofdredacteur van de krant. Bovendien bracht de regering op 10 april naar buiten dat zij het in het commentaar geopperde voorbehoud ten aanzien van de zondagsrust alsnog wilde maken.⁸

Het hek van de dam

Nu het in gereformeerde kring toonaangevende dagblad *De Standaard* kritische noten over olympische 'sportverdwazing', de subsidiebereidheid van de regering én de te verwachten zondagsontheiliging had gekraakt, was het hek van de dam. Vanuit verschillende antirevolutionaire kiesverenigingen en door gereformeerden bestuurde en gesteunde maatschappelijke organisaties werden bezwaarschriften aan de Tweede Kamer gezonden.⁹ In lokale kerkbodes en landelijke weekbladen als *De Heraut*, *De Bazuin* en *De Reformatie* herhaalden gereformeerde predikanten en theologiehoogleraren keer op keer dat de Olympische Spelen Gods eer schonden door ook op zondag plaats te vinden en aan een heldencultus rondom sporters bij te dragen.¹⁰ Op de Parijse Spelen in 1924 was gebleken welke onzedelijke driften en taferelen daarvan het gevolg konden zijn: rivaliserende supportersgroepen hadden de opvoering van elkaars volksliederen met boegeroep verstoord en waren zelfs met elkaar op de vuist gegaan.¹¹

Gereformeerde theologen beaamden de opmerking in *De Standaard* dat in sportbeoefening in zichzelf weinig kwaad school. Zoals Herman Huber Kuyper (1864-1945) uitlegde in *De Heraut* van 22 februari 1925, heeft de apostel Paulus in 1 Timoteüs 4:8 weliswaar geschreven dat lichamelijke oefening tot weinig nut is, maar daarmee niet lichaamsbeweging als middel ter versterking van de eigen gezondheid in de ban gedaan. Paulus' woorden, aldus de hoofdredacteur van *De Heraut*, hebben betrekking op wedstrijd-sport als *doel*, zoals zij in de Oudheid en in het heden op de Olympische Spelen werd beoefend.¹²

In *De Reformatie* van 20 februari 1925 wees Valentijn Hepp (1879-1950)

op de ‘afschuwelijke mensenmishandeling’ waartoe dergelijke ‘sport om de sport’ leidde: ‘onze wedstrijden zijn ontaard. Het wordt een afjakkeren en afbeulen van het lichaam. Wanneer iemand zijn paard zoo liet werken, zou hij vervolgd worden voor dierenmishandeling’.¹³ De verontwaardiging over het subsidievoorstel in de kring van zijn kerkgenoten deelde hij dan ook volkomen. In datzelfde nummer uitte Hepp echter bedenkingen tegen het voornoemde initiatief van de classis ’s-Gravenhage, waaraan een groeiend aantal gereformeerde kerken in de loop van februari en maart adhesie zou betuigen.¹⁴ Hepp doceerde dat het bekritisieren van regeringsbeleid niet op de weg lag van de kerk als instituut, maar een taak was voor de kerk als organisme, die zich uitstrekt ‘over heel de breedte van het leven’. Gereformeerden konden kritiek op de politiek kenbaar maken via de ARP en de pers en in uiterste nood gebruikmaken van het grondwettelijke recht van petitie.¹⁵ De classis ’s-Gravenhage liet zich aan Hepps oordeel evenwel niets gelegen liggen. Zonder bemiddeling van de generale deputaten voor de Hoge Overheid richtte zij begin maart een rechtstreekse protestbrief aan de regering en de Tweede Kamer.¹⁶ Zoals zo vaak gold ook hier overigens dat wanneer het regende in de GKN, het druppelde in de kleinere gereformeerde kerkverbanden: het Haagse initiatief zou navolging vinden in de Christelijke Gereformeerde Kerk en de Gereformeerde Gemeenten.¹⁷

5

In de gereformeerde gezindte kon dan wel deining bestaan over de voorgenomen olympische rijkstoelage, staatsrechtelijk viel het kabinet volgens onderwijzer Eling Visser (1894-1968) in *De Reformatie* van 13 maart 1925 niets te verwijten. Sinds enkele decennia was het immers staande praktijk geworden overheidsgeld toe te kennen aan de arbeid van allerlei belangengroeperingen, die ‘niet tot het terrein der Staatswerkzaamheid behoort’. Wat de staatssteun aan het NOC, die ‘een goed deel van ons volk [...], op z’n zachtst gezegd, onsympathiek [vindt]’, eens te meer aantoonde, was dat het gegroeide subsidiestelsel was losgezongen van het algemeen belang – waaraan de Olympische Spelen in Amsterdam zeker niet bijdroegen – en daarom volgens Visser aan een grondige herziening toe was.¹⁸

‘AR en CP onder één hoedje te vangen’

In de maanden die volgden, probeerden verschillende antirevolutionaire en gereformeerde opiniemakers Colijns rol in de affaire te minimaliseren. Hepp schreef in *De Reformatie* van 6 maart 1925 bijvoorbeeld dat ‘de eenige, die een figuur zou kunnen slaan, [...] minister De Visser [is]’, omdat hij het NOC sinds 1923 tot tweemaal toe subsidie had toegezegd en alleen zijn handtekening onder het wetsvoorstel stond.¹⁹ Hiermee kreeg de discussie over de Olympische Spelen een explosieve electorale lading: op 1 juli 1925 stonden namelijk Tweede Kamerverkiezingen gepland. Christelijk-historischen (partijgenoten van De Visser) reageerden geprikkeld op de doorzichtige ‘verkiezingsstruc’ van ‘*Gereformeerde Kerkboden en Waarheidsvrienden*’ en vonden een bondgenoot in *De Olympiade*.²⁰ Als minister van Financiën, zo viel in dit door de vrijzinnig-protestantse, politiek-liberale journalist Doe Hans (1882-1946) geredigeerde blad te lezen, had Colijn een *beslissende*

stem in de voorgestelde toewijzing van subsidie gehad.²¹ Meer zelfs, het Nederlands Olympisch Comité had helemaal niet om een rijkstoelage gevraagd. Als het aan het NOC had gelegen, waren de organisatiekosten gedekt door middel van een loterij, zoals in 1912 bij de dat jaar gehouden Spelen in Stockholm met succes was beproefd. Dat was echter op een ‘njet’ van de regering gestuit, omdat nota bene Colijn principiële bezwaren tegen deze constructie – kansspelen druisten in tegen de gereformeerde zede – had ingebracht.²² *De Olympiade* bracht daarnaast fijntjes in herinnering dat Colijn het NOC in juli 1924 min of meer zélf overheidssteun in het vooruitzicht had gesteld en zijn persoonlijke gelukwensen had overgebracht.²³

Colijns blazoens kreeg daardoor een smetje. Tot zijn schrik moest Hepp eind mei 1925 zelfs constateren dat ‘enkele correspondenten [...] hun voornemen te kennen [geven om] bij de verkiezingen niet op no. 1 van de anti-revolutionaire lijst [te] stemmen [...]. Oorzaak? Voornamelijk de houding van minister Colijn tegenover de Olympische Spelen’. Hepp moest toegeven dat Colijn in dezen ‘misschien wel 99 % van de anti-revolutionairen in den lande tegenover zich vond’ – inclusief Hepp zelf –, maar hij vond het bespottelijk de ARP-voorman op grond van één meningsverschil te laten vallen.²⁴

Nadat de regering op 10 april 1925 geprobeerd had de orthodox-protestantse gemoederen te bedaren door steun aan het NOC van eerbiediging van de zondagsrust te laten afhangen, kwam het subsidievoorstel op 1 en 5 mei aan bod in de Tweede Kamer. De voorzitter van de antirevolutionaire fractie, de gereformeerde Victor Henri Rutgers (1877-1945), ontkrachtte een belangrijk argument vóór het voorstel, door als zijn indruk uit te spreken dat de Spelen niet tot verbroedering, maar juist tot een (ongezonde) rivaliteit tussen volkeren aanzetten. Uitvoerig beargumenteerde zijn kerk- en partijgenoot Jan Gerrit Scheurer (1864-1928) daarnaast dat de ‘sportmanie’ waarvan de Olympische Spelen de excessiefste uitingsvorm waren, een aanval op de ‘ordonnantien Gods’ betekende – in het bijzonder omdat de vrouw zich ‘half gekleed op de publieke sportmarkt der vermakelijkheden werpt [...], mede gedreven door de begeerte, om den man in alles gelijk te zijn’ en zo ‘haar gevoel van kiesheid en eerbaarheid gaat verliezen’. Net als SGP-leider Kersten stelde Scheurer dat een dergelijke aantasting van de christelijke goede zeden noodzakelijkerwijs voortvloeide uit de ‘heidensche herkomst’ van de Spelen, die daardoor ‘reeds in zich zelf veroordeeld [zijn]’. De tegemoetkoming van de regering op het punt van de zondagsheiliging vermocht aan dit alles niets te veranderen.²⁵

Rutgers en Scheurer vertolkten het gevoel van alle vijftien antirevolutionaire Kamerleden, die, net als vijf van de negen op 6 mei ter stemming aanwezige christelijk-historischen en ds. Kersten van de SGP, het subsidievoorstel verwierpen.²⁶ Onder de tegenstemmers bevonden zich daarnaast 25 van de 27 aanwezige rooms-katholieken, wier bezwaren hoofdzakelijk financieel van aard waren.²⁷ Uit onvrede over het gegeven dat de regering ruimhartig de beurs wilde trekken voor het NOC, maar op landbouwsubsidies bezuinigde, kon het wetsvoorstel evenmin de goedkeuring van de twee Kamerleden van de Plattelandersbond wegdragen. Vanwege het burgerlijke, kapitalistische en nationalisme bevorderende karakter dat hij in de Spelen meende te ontwaren, vervoegde ook de communist Willem van Ravesteyn

(1876-1970) zich bij de tegenstemmers. De uitzonderlijke situatie dat de fractie van de Communistische Partij Holland (CPH) zich hier in een vrijwel volledig confessioneel gezelschap bevond, inspireerde de bekende sociaaldemocratische karikaturist Albert Hahn jr. (1894-1953). Hij tekende een hoge hoed met het opschrift 'Tegen de Olympiade', waaronder Van Ravesteyns partijgenoot David Wijnkoop (1876-1941) en een naamloze antirevolutionair gezamenlijk schuilden. 'AR en CP onder één hoedje te vangen', krabbelde hij in de kantlijn van de spotprent, die op 30 mei 1925 in *De Notenkraaker* verscheen.²⁸

De timing van het aan de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) gelieerde, satirische tijdschrift *De Notenkraaker* was niet toevallig: door deze cartoon een maand vóór de Kamerverkiezingen te plaatsen, kon zowel een electorale concurrent van de SDAP (de CPH) als de meest uitgesproken representant van de in SDAP-milieus verfoeide 'rechtse coalitie' (de ARP) worden bespot. Hoewel de antirevolutionaire Kamerfractie – waarin maar liefst twaalf leden van de GKN zetelden²⁹ – het subsidievoorstel unaniem had verworpen, probeerden ook directe uitdagers van Colijn electoraal munt uit de olympische affaire te slaan. Een voorman van de antimilitaristische Christelijk Democratische Federatie beschuldigde de antirevolutionaire Kamerleden half mei van opportunisme, ingegeven door alle commotie in hun kiezerskring. Zij zouden 'vermoedelijk niet tegen het Olympisch millioen [...] gestemd hebben, als het niet tegen de verkiezingen ging'.³⁰ Een maand later deelden sympathisanten van de SGP in Zuid-Beijerland zelfs pamfletten uit waarin stond dat Colijn 'spot met onze Christelijke beginselen' door steun aan het NOC niet ronduit te hebben gevetood.³¹

7

Een bedreiging én een kans

Nu het subsidievoorstel met 46 tegen 38 stemmen in de Tweede Kamer was gesneuveld, moest het NOC het benodigde miljoen zelf opbrengen. Daar konden gereformeerden volgens de *Amsterdamsche Kerkbode* moeilijk iets tegen hebben: slechts 'de vrijzinnigheid' wilde andersdenkenden hun vrijheden ontnemen.³² Het zal hen waarschijnlijk wel hebben verrast dat aan het NOC in een mum van tijd 2,6 miljoen gulden aan giften en toezeggingen toevloede.³³ Niets stond organisatie van de Spelen in Amsterdam in 1928 nu nog in de weg. De keerzijde van de verwerping van een rijkstoelage aan het NOC was dat het daaraan gekoppelde verbod op olympische wedstrijden op zondag eveneens van tafel was. Het ontbrak de overheid aan wettelijke middelen om sport op de voor werknemers enige vrije dag in de week zomaar te verbieden.³⁴ Daarom bleven gereformeerde predikanten na mei 1925 tegen de Olympische Spelen waarschuwen.

In een rapport dat zij half maart 1928, drieënhalve maand vóór aanvang van de Spelen, openbaar maakten, somden de predikanten van de zeven Gereformeerde Kerken in de Amsterdamse stadsagglomeratie – Amsterdam(-Centrum), Amsterdam-Noord, Amsterdam-West, Amsterdam-Zuid, Amstelveen, Haarlemmermeer-Sloterweg en Watergraafsmeer – alle bezwaren tegen de Olympische Spelen nog eens op. Zoals Abraham Kuyper

(1837-1920) – zelf een verwoed alpinist – al in 1913 op de bondsdag van de Jongelingsverenigingen op Gereformeerde Grondslag had betoogd, dienden gereformeerden voldoende lichaamsbeweging niet te veronachtzamen. Het lichaam is, net als de ziel, immers ‘het eigendom des Heeren’ en ‘een tempel van den Heiligen Geest’. Lichaamscultuur mocht echter niet ontaarden in een lichaams*cultus* en dat was precies waartoe de Olympische Spelen aanleiding gaven. Het ‘competitie-stelsel’ in de wedstrijdsport maakte van lichaams-oefening een strijd om eer, waarin het louter draaide om ‘brute kracht’, en van kampioenen regelrechte ‘Uebarmenschen’, voor wie ‘duizenden [...] in bewondering en aanbidding nederknielen’ en die daardoor fungeerden als moderne tegenhangers van het afgodische ‘gouden beeld’ uit Exodus 32. Dat was in flagrante strijd met het eerste (‘gij zult geen andere goden voor Mijn aangezicht hebben’) en tweede (‘gij zult u geen gesneden beeld maken’) van de tien geboden. Doordat olympische atleten een eed moesten afleggen (en daarmee impliciet Gods naam aanroepen) en op zondag sportten, druisten de Spelen eveneens in tegen het derde (‘gij zult de naam van de Here, uw God, niet ijdel gebruiken’) en vierde (‘gedenkt de sabbatdag’) gebod. Daar kwam nog bij dat de extreme fysieke uitputting waartoe ‘sportaanbidders’ atleten aanzetten, overtreding van het zesde gebod (‘gij zult niet doodslaan’) allesbehalve denkbeeldig maakte. Ten slotte bewees de oprichting van allerlei organisaties tegen immoreel gedrag tijdens de Spelen dat ook het zevende gebod (‘gij zult niet echtbreken’) niet veilig was.³⁵

In reactie viel hoon en onbegrip gereformeerden in de niet-confessionele pers ten deel. Legerofficier en IOC-lid Pieter Scharroo (1883-1963) ging zelfs zo ver zich in *De Olympiade* van 28 maart 1928 hardop af te vragen of het niet eens tijd werd dat ‘alle weldenkende Nederlanders krachtig stelling [zouden] nemen tegen dergelijke, van weinig christelijk gevoelen getuigende dweperij, waardoor de goede naam van Nederland in het buitenland in gevaar wordt gebracht’.³⁶

De aversie die in de kring van de GKN tegen de (Amsterdamse) Spelen bestond, was echter slechts een deel van het verhaal. Naast een bedreiging waren de Spelen voor gereformeerden ook een kans om de vele ‘vreemdelingen’ die in de zomer van 1928 naar Amsterdam zouden komen, in aanraking te brengen met het Evangelie. Al in juli 1925 had ds. Arie Hendrik van Minnen (1866-1950), predikant van de Gereformeerde Kerk van ’s-Gravensande, in de *Westlandsche Kerkbode* als zijn overtuiging te kennen gegeven dat God doelbewust ‘honderden priesters [...] der sport’ leidde naar ‘het land van Europa waar Zijne Kerken het rijkst bloeien en Zijn Woord nog in tal van kringen in zoo groote eere is’. Ds. Cornelis Lindeboom (1872-1938) was Van Minnen hierin in *De Bazuin* bijgevallen en had de kerken in Groot-Amsterdam ertoe opgeroepen op deze vingerwijzing Gods acht te geven.³⁷

Lindebooms woorden resoneerden in de zeven voornoemde Gereformeerde Kerken in Amsterdam en omstreken. In februari 1927 formeerden deze als gemeenschappelijk orgaan voor gecoördineerde evangelisatiearbeid de Gereformeerde Kerkenraadscommissie Olympische Spelen (afgekort tot ‘Gerkos’). Tussen 1 februari en 31 augustus 1928 kreeg de voorzitter van de Gerkos, ds. Bastiaan Antonie Knoppers (1883-1968) van Amsterdam-Centrum, geflankeerd door evangelist Nicolaas Baas (1893-1975), ontheffing

'Tegen de Olympiade', karikatuur van Albert Hahn jr. (1894-1953) in *De Notenkraaker*, 30 mei 1925.

9

'Bezocht de A.R. burgemeester De Vlucht op Zondag de Olympiade?', karikatuur van Hein Kray (1901-1995) in *De Houten Pomp*, 29 juni 1928, ontleend aan Koos van Weringh, *De Houten Pomp. A.R. caricaturistisch weekblad*, 1922-1930, Amsterdam 1977, 98 en 100.

De eenvoudige Antirevolutionair: «Edelachtbare, ik erken, dat ik dit niet precies kan begrijpen, als het waar is.»

van zijn ‘normale’ predikantstaken om zich volledig aan deze arbeid te kunnen wijden. Dankzij bemiddeling van de Generale Synode van Groningen (1927), die kerkelijke collecten ten bate van de Gerkos van harte aanbeval, werd uiteindelijk een bedrag van ongeveer f 23.000,- voor grootschalige en permanent tijdens de Spelen lopende evangelisatie opgehaald.³⁸

Vrijwel tegelijkertijd met de oprichting van de Gerkos formeerden enkele orthodoxe hervormden en hersteld-luthersen, onder ere-voorzitterschap van oud-minister De Visser, het Christelijk-Sociaal Comité, dat tijdens de Spelen niet alleen evangelisatie wilde bedrijven, maar ook buitenlandse bezoekers aan goede accommodaties en ‘fatsoenlijke’ ontspanning wilde helpen en jonge vrouwen tegen onkuisheid wilde beschermen.³⁹ Hoewel Knoppers de werkzaamheden van dit comité bij zijn kerkgenoten van harte aanbeval,⁴⁰ wensten gereformeerden hun eigen voorgenomen activiteiten niet in een interkerkelijk geheel te doen opgaan. Zoals de nieuwtestamenticus Frederik Willem Grosheide (1881-1972) in *De Heraut* van 25 maart 1928 uitlegde, was het immers ‘onmogelijk Gods Woord te prediken met anderen, die het Woord Gods verstaan op een wijze, die naar ons beste inzicht met dat Woord zelf in strijd is’.⁴¹

Van een volledig gescheiden optrekken was evenwel geen sprake. De Gerkos en het Leger des Heils mochten op vaste tijden samenkomsten houden in een tent die het Christelijk-Sociaal Comité had overgenomen van de kort tevoren opgeheven Nederlandse Tenzending.⁴² Bovendien spraken beide organisaties met elkaar af elk in een eigen deel van Amsterdam godsdienstige vlugschriften te verspreiden en met bijbel(gedeelte)s te colporteren.⁴³ Stichtelijke lectuur nam de Gerkos af van het traktaatgenootschap Filippus, uitgeverij J.N. Voorhoeve en diverse buitenlandse evangelisatieverenigingen.⁴⁴ Naast evangeliserend wilde zij ‘bewaard’ werken. Daartoe organiseerde zij allerlei activiteiten die (vooral jonge) gereformeerden bij het tijdens de Spelen alom aangeboden wereldse amusementsvertier moesten weghouden. Haar aanbod bestond onder andere uit lezingen (met lichtbeelden), muziekopvoeringen en wandel-, boot- en fietstochten.⁴⁵

‘Maar ik kan u wel den weg wijzen naar de Keizersgrachtkerk...’

Gereformeerden namen ten aanzien van de Olympische Spelen niet alleen binnen het raamwerk van de Gerkos een getuigende houding aan. De anti-revolutionaire minister van Waterstaat, Hendrik van der Vegte (1868-1933), weigerde bijvoorbeeld een uitbreiding van de spoordienstregeling tijdens de Spelen op zondag te faciliteren.⁴⁶ Evenzo was de antirevolutionaire burgemeester van Nieuwer-Amstel, Arie Colijn (1870-1932, een broer van Hendrik Colijn), niet bereid een ‘lunapark’ (permanent kermisterrein) binnen zijn gemeentegrenzen op zondag open te stellen, ook al had dit de lokale overheid f 50.000,- kunnen opleveren.⁴⁷ Colijns ambt-, kerk- en partijgenoot Willem de Vlugt (1872-1945), burgemeester van Amsterdam, compromitteerde zichzelf daarentegen. Op zondag 10 juni 1928 woonde hij namelijk de heenwedstrijd van de olympische voetbalfinale tussen Uruguay en Argentinië bij, zij het uit hoofde van zijn functie en niet als privépersoon. Cartoonist

Jan Rot (1892-1982) liet de gelegenheid niet onbenut om ‘tante *Standaard*’ spoedig daarna in *De Notenkraker* om haar oordeel over de ‘zondige De Vlucht’ te vragen. Karikaturist Hein Kray (1901-1995) liet in reactie daarop een naamloze sympathisant van de ARP in de antirevolutionaire tegenhanger van *De Notenkraker*, het blad *De Houten Pomp*, erkennen ‘dat ik dit niet precies kan begrijpen, als het waar is’.⁴⁸ Ter bescherming van De Vlucht werd in de gereformeerde pers verder niet al te veel ruchtbaarheid aan de zaak gegeven.⁴⁹

Een soortgelijk incident deed zich voor toen koningin Wilhelmina (1880-1962) op zondag 12 augustus 1928 bij de sluitingsceremonie van de Spelen aanwezig was. De kerkenraad van de Christelijke Gereformeerde Kerk van Amsterdam-West meende zich rechtstreeks tot de vorstin te moeten wenden om zijn ‘diep leedwezen’ over het aldus ‘in de hand [werken]’ van de ‘ontheiliging van den Zondag’ kenbaar te maken.⁵⁰ Een lezer van *De Reformatie* vroeg zich af of de Gereformeerde Kerken niet tot eenzelfde actie waren geroepen. Met een zekere schroom – kritiek op het vorstenhuis was ongepast, maar tegelijkertijd had iedere gelovige de plicht zijn naaste zonder aanzien des persoons op zondig gedrag te wijzen – oordeelde ds. Klaas Fernhout (1858-1953) in zijn rubriek ‘Geestelijke adviezen’ echter dat vanuit de kerken onmogelijk op iedere *individuele* overtreding van een gebod Gods een *publiekelijke* berisping kon volgen. De vraagsteller moest daarom ernstig bij zichzelf te rade gaan ‘of men niet door protest of getuigenis tegen eenig bepaald kwaad, den schijn op zich laden kan van een ander, dat mogelijk veel schuldiger en gevaarlijker is, doch waartegen nooit een openbaar getuigenis uitging, licht of althans minder ernstig te achten’. Als in dit geval al een woord van protest zou moeten klinken, viel het volgens Fernhout bovendien lastig uit te maken of de kerk als instituut of juist de kerk als organisme de daartoe aangewezen verkondigster was.⁵¹ De moeilijkheid lag voor hem ongetwijfeld in het feit dat een met staatkundig gezag beklede ambtsdrager (en niet de minste!) door haar bezoek aan de sluitingsceremonie in de eerste plaats een uit haar ambt voortvloeiende handeling verrichte.

Enkele dagen na het einde van de Spelen maakte *De Standaard* samen met ds. Knoppers en Baas de balans op. Tussen 15 mei (twee dagen vóór de eerste olympische hockeywedstrijden, die net als het voetbaltoernooi voorafgingen aan de officiële openingsceremonie op 28 juli) en 12 augustus waren onder de vlag van de Gerkos meer dan een half miljoen brochures en traktaatjes verspreid. De gesprekjes – niet zelden met buitenlanders – waartoe het uitdelen van deze geschriften aanleiding had geven, had gereformeerden de gelegenheid geboden dolende zielen in de richting van het rechte (calvinistische) pad te leiden. Onbedoeld komisch verhaalde Baas dat hij een (ter plaatse onbekende en kennelijk geografisch gedesoriënteerde) voorbijganger die hem de weg naar het oosters-orthodoxe kloostercomplex op de Griekse Athosberg had gevraagd, als antwoord had gegeven: ‘weet ik niet [...], maar ik kan u wel den weg wijzen naar de Keizersgrachtkerk’.⁵²

Een maand later beaamde Grosheide in *De Heraut* dat vooral dergelijke conversaties met vreemdelingen hun nut hadden bewezen. Teleurstellend achtte hij wel het lage aantal bezoekers van de stichtelijke samenkomsten. Ook het ‘bewarende werk’ had volgens Grosheide niet aan de verwachtingen

gen voldaan, maar daarover konden gereformeerden zich juist verheugen: klaarblijkelijk hadden velen van hun jongeren geen ‘gepaste afleiding’ nodig gehad om weerstand te bieden aan alle wereldse verlokkingen tijdens de Spelen.⁵³ Rond de jaarwisseling blikte in *De Reformatie* ook Hepp terug op de Amsterdamse sportzomer. De Spelen, zo luidde zijn taxatie, hadden noch opgeleverd wat voorstanders hadden gehoopt, noch gebracht wat gereformeerden en andere bezwaarden hadden gevreesd: ze hadden de positie van Nederland op het wereldtoneel niet ineens verbeterd en evenmin tot ‘epidemische zedeloosheid’ aangezet.⁵⁴ Als de Spelen al iets hadden ‘nage-laten’, was het in de ogen van Hepp een positieve indruk van de GKN: eens te meer hadden gereformeerden overal in het land, in dit geval ten bate van de Gerkos, een enorme offervaardigheid aan de dag gelegd.⁵⁵ Aan de zijlijn van de olympische ‘tempels’ waarin atleten hadden gestreden voor eigen eer, hadden zij als kerkmensen gestreden voor de ere Gods.

12

Noten

1. Zie o.a.: J. van de Vooren, *Amsterdam 1928. Het onbekende verhaal van de Nederlandse Olympische Spelen*, Amsterdam 2018. Van de Vooren spreekt over ‘het godsgeschenk van de SGP’.
2. P. Arnoldussen, *Amsterdam 1928. Het verhaal van de IXe Olympiade*, Amsterdam [1994], 9-14.
3. Geciteerd in: ‘De regeering en de Olympische Spelen’, *Leidsche Courant*, 9 februari 1925, 5.
4. H. Colijn, ‘De regeering aan het woord’, *De Olympiade* 1.1 (2 juli 1924), 1.
5. ‘Regeeringssubsidie Olympische Spelen’, *De Standaard*, 9 februari 1925, 5-6; ‘Uit eigen partij’, *Ibid.*, 13 februari 1925, 5; ‘Uit eigen partij’, *Ibid.*, 16 februari 1925, 1.
6. ‘De subsidie voor de Olympische Spelen’, *Ibid.*, 14 februari 1925, 1.
7. ‘De Olympiade’, *Ibid.*, 17 februari 1925, 1. Een hoofdredactioneel commentaar van gelijke strekking verscheen in: ‘De Olympische Spelen’, *Ibid.*, 27 februari 1925, 1.
8. Arnoldussen, *Amsterdam 1928*, 25.
9. ‘Uiteigenpartij’, *De Standaard*, 21 februari 1925, 5; ‘Het “Olympiade”-miljoen’, *Amsterdamsche Kerkbode* xxxix.1988 (8 maart 1925), 7; ‘Het regeeringssubsidie voor de Olympische Spelen’, *De Standaard*, 25 maart 1925, 5; ‘De subsidie aan de Olympische Spelen’, *Ibid.*, 11 april 1925, 5.
10. Bijv.: C. Lindeboom in het *Noord-Hollandsch Kerkblad*, geciteerd in: ‘De negende Olympiade’, *De Waarheidsvriend* xvi.13 (27 februari 1925), 2-3; ‘Een wettige begeerte’, *Amsterdamsche Kerkbode* xxxix.1987 (1 maart 1925), 5; V. Hepp, ‘Calvinisme en sport’, *De Reformatie* v.33 (15 mei 1925), 259-260.
11. J.A. Lucas, *The Modern Olympic Games*, New York/Londen 1980, 105.
12. H.H. Kuyper, ‘Een miljoen voor de Olympiade’, *De Heraut* 2457 (22 februari 1925), 2. Zie ook: G. Meima, ‘Lichamelijke oefening’, *De Reformatie* viii.3 (21 oktober 1927), 30-31.
13. V. Hepp, ‘De Olympische Spelen’, *Ibid.* v.21 (20 februari 1925), 167.
14. Bijv.: ‘Het Olympisch subsidie’, *De Standaard*, 21 februari 1925, 5; ‘Olympische Spelen’, *De Bazuin* lxxiii.10 (6 maart 1925), 4.
15. V. Hepp, ‘Geen betere weg?’, *De Reformatie* v.21 (20 februari 1925), 163. Om dezelfde reden verwierp de classis Haarlem het verzoek van de Gereformeerde

- Kerk van IJmuiden om steun te betuigen aan het protest van de classis 's-Gravenhage. Zie: 'Olympische Spelen', *De Bazuin* LXXIII.12 (20 maart 1925), 4.
16. Opmerkelijk is dat Klaas Schilder (1890-1952), mederedacteur van Hepp bij *De Reformatie*, één van de opstellers van dit Haagse adres was. Voor het adres zie: 'Subsidie voor de Olympische Spelen', *De Heraut* 2459 (8 maart 1925), 3.
 17. 'Mededeeling aan de Kerk', *De Wekker* XXXVII.45 (20 maart 1925), 3; 'Generale Synode te Middelburg', *De Saambinder* IX.13 (10 mei 1928), 2-3, aldaar 3.
 18. E. Visser, 'De subsidie-kwestie', *De Reformatie* v.24 (13 maart 1925), 189-190. Hepp deelde die bezwaren. Zie: V. Hepp, 'Subsidie-grenzen', *Ibid.* V.34 (22 mei 1925), 267-268.
 19. V. Hepp, 'Een figuur slaan?', *Ibid.* v.23 (6 maart 1925), 180. Zie ook: 'Weinig logisch', *De Waarheidsvriend* XVI.23 (8 mei 1925), 3.
 20. Citaat uit *De Zuid-Hollander*, overgenomen in: 'De verantwoordelijkheid', *De Olympiade* 1.41 (8 april 1925), 2. *De Waarheidsvriend* was (en is) een uitgave van de Gereformeerde Bond.
 21. 'In afwachting', *Ibid.* 37 (11 maart 1925), 1; 'Vóór de beslissing', *Ibid.* 44 (29 april 1925), 1.
 22. *Ibid.*
 23. 'Over enkele bezwaren', *Ibid.* 35 (25 februari 1925), 1.
 24. V. Hepp, 'Op no. 1!', *De Reformatie* v.35 (29 mei 1925), 276.
 25. *Handelingen Tweede Kamer, zittingsjaar 1924-1925*, 5 mei 1925, 2099-2120.
 26. De antirevolutionaire Tweede Kamerfractie telde zestien zetels, maar fractielid Frederik Herman de Monté verLoren (1861-1925) was enkele dagen vóór de stemming overleden. Zijn opvolger, Willem Warnaar (1867-1942), kreeg pas op 27 mei 1925 in de Kamer zitting. De christelijk-historische fractie telde elf zetels, maar twee van haar leden waren bij de stemming afwezig.
 27. J. de Bruijn, *De sabel van Colijn. Biografische opstellen over religie en politiek in Nederland*, Hilversum 2011, 260. De rooms-katholieke fractie telde 32 zetels, maar vijf van haar leden waren niet bij de stemming aanwezig.
 28. Wijnkoop was op 6 mei niet in de Kamer aanwezig. Hij was echter ook gemeenteraadslid in Amsterdam. Daar had hij in de raadsvergadering van 22 mei 1925 de bezwaren van Van Ravesteyn herhaald. Zie: Arnoldussen, *Amsterdam 1928*, 32.
 29. Het betreft, naast de al genoemde Rutgers en Scheurer: Arie Colijn (1870-1932), Theunis Heukels (1880-1953), Chris van den Heuvel (1887-1959), Hendrik Aukes Leenstra (1877-1945), Jan van der Molen (1867-1939), Jan Schouten (1883-1963), Chris Smeenk (1880-1964), Jacob Adriaan de Wilde (1879-1956) en Albertus Zijlstra (1874-1964). Warnaar, de opvolger van de hervormde De Monté verLoren (zie: noot 26), was eveneens gereformeerd.
 30. 'Uit eigen partij', *De Standaard*, 16 mei 1925, 5.
 31. 'Schandelijk', *De Waarheidsvriend* XVI.32 (10 juli 1925), 2.
 32. 'De Olympische Spelen', *Amsterdamsche Kerkbode* XXXIX.1998 (17 mei 1925), 5. Ook kerkrechtsspecialist Harm Bouwman (1863-1933) had eerder aangegeven dat vanuit gereformeerd perspectief geen bezwaar bestond tegen particuliere fondsenwerving door het NOC. Zie: H. Bouwman, 'Een ongewenst voorstel', *De Bazuin* LXXIII.8 (20 februari 1925), 2; 'De Olympiade', *Ibid.* LXXIII.20 (15 mei 1925), 2-3.
 33. Arnoldussen, *Amsterdam 1928*, 32.
 34. Herman Huber Kuyper had dit al in 1914 uitgelegd in: *De taak der gemeentebesturen in zake de zondagsrust*, Utrecht 1914, 29.
 35. Het rapport is integraal afgedrukt in o.a. *De Standaard* van 16 maart 1928,

- het *Gereformeerd Jongelingsblad* van 6 april 1928, *De Heraut* van 15 april 1928 en het boekje *Een zaaier ging uit om te zaaien. Eenige mededeelingen omtrent den arbeid, verricht door de Commissie “Gerkos” tijdens de Olympische Spelen 1928, namens de zeven samenwerkende Gereformeerde Kerken van Amsterdam en omgeving* (Amsterdam 1929), 8-15.
36. P.W. Scharroo, ‘Nederlandt, let op u saek!’, *De Olympiade* IV.39 (28 maart 1928), 3.
 37. C. Lindeboom, ‘De Olympische Spelen en – de Gereformeerde Kerken’, *De Bazuin* LXXIII.27 (3 juli 1925), 3.
 38. V. Hepp, ‘De Olympische Spelen’, *De Reformatie* VIII.20 (17 februari 1928), 154; *Een zaaier ging uit om te zaaien*, 3-6.
 39. ‘Christelijk Sociaal Comité (C.S.C.) tijdens de Olympische Spelen in 1928’, *De Reformatie* VIII.20 (17 februari 1928), 157.
 40. B.A. Knoppers, ‘Commissie “Gerkos”’, *Ibid.* VIII.30 (27 april 1928), 237.
 41. F.W. Grosheide, ‘Samenwerking in de evangelisatie’, *De Heraut* 2618 (25 maart 1928), 2-3, aldaar 2.
 42. ‘De zendingstent tijdens de Olympische Spelen’, *De Standaard*, 13 maart 1928, 1; ‘De tentactie tijdens de Olympische Spelen’, *Ibid.*, 19 april 1928, 1-2.
 43. *Een zaaier ging uit om te zaaien*, 18. Ook de christelijk-gereformeerden waren bij dit overleg betrokken: A.M. Berkhoff, ‘Ingezonden’, *De Wekker* XLI.6 (13 juni 1928), 3.
 44. B.A. Knoppers, ‘De Olympiade 1928’, *Gereformeerd Jongelingsblad* XXXIX.28 (16 maart 1928), 454-456; ‘Rapport van den arbeid der commissie “Gerkos” tijdens de Olympische Spelen 15 mei – 30 juni 1928, met bijgevoegde mededeelingen omtrent den voorgenomen arbeid van 1 juli tot 15 augustus’, *De Bazuin* LXXVI.33 (17 augustus 1928), 3 en LXXVI.34 (24 augustus 1928), 3; J. Bosch, *Historisch-critisch overzicht van de traktaatuitgaven in Nederland in de jaren 1903-1928*, Groningen [1929], 86, noot 1.
 45. *Een zaaier ging uit om te zaaien*, 21-23.
 46. ‘Een onjuist standpunt’, *De Waarheidsvriend* XIX.27 (1 juni 1928), 2.
 47. A.M. Berkhoff, ‘Ingezonden’, *De Wekker* XLI.21 (28 september 1928), 3.
 48. K. van Weringh, *De Houten Pomp. A.R. caricaturistisch weekblad, 1922-1930* (Amsterdam 1977), 98-100.
 49. In zijn biografie van De Vlucht meldt Harm Kaal, zonder bronvermelding, dat *De Standaard* de gemoederen zou hebben gesust door te schrijven dat De Vlucht de wedstrijd slechts in zijn hoedanigheid van hoofd van de gemeentepolitie had bijgewoond. Zie: H.G.J. Kaal, *Het hoofd van de stad. Amsterdam en zijn burgemeester tijdens het interbellum*, Amsterdam 2008, 92. Ondanks meerdere zoekpogingen heb ik geen enkel artikel met een dergelijke inhoud in *De Standaard* kunnen vinden. Bladen als *De Bazuin*, *De Heraut* en *De Reformatie* deden er in ieder geval het zwijgen toe.
 50. De christelijk-gereformeerde classis Amsterdam wilde het verzoek van deze kerkenraad om de generale deputaten voor de Hoge Overheid van de Christelijke Gereformeerde Kerk in te schakelen, overigens niet inwilligen. Zie: K. Schilder, ‘De Chr. geref. kerk en het protest tegen de koningin’, *De Bazuin* LXXVI.43 (26 oktober 1928), 4.
 51. K. Fernhout, ‘Geestelijke adviezen’, *De Reformatie* IX.1 (5 oktober 1928), 4-5. Om dezelfde reden was in andere gereformeerde tijdschriften, waaronder de *Kerkbode. Officieel orgaan van de Gereformeerde Kerk van Amsterdam-Zuid*, al afkeurend over de handelwijze van de Christelijke Gereformeerde Kerk van Amsterdam-West geschreven. Genoemd in: Klaas Schilder, ‘Censuur met de klomp’, *De Bazuin* LXXVI.37 (14 september 1928), 4.

52. 'Het werk van de Gerkos en het Chr. Sociaal Comité tijdens de Olympische Spelen', *De Standaard*, 15 augustus 1928, 6.
53. F.W. Grosheide, 'De Olympische Spelen', *De Heraut* 2643 (16 september 1928), 2-3, aldaar 3.
54. V. Hepp, 'Het jaar 1928', *De Reformatie* IX.13 (28 december 1928), 97-99, aldaar 97.
55. V. Hepp, 'Het jaar 1928', *Ibid.* IX.15 (11 januari 1929), 113-114, aldaar 113.

De redactie heeft getracht de rechthebbenden van spotprenten op pagina 9 te vinden om hen toestemming te vragen voor publicatie, maar dit is niet gelukt. Indien u meent rechten te ontlennen aan deze beelden, kunt u zich wenden tot de redactie.

INHOUD

TEN GELEIDE

Theo van Staalduine

I

ARTIKEL

Gereformeerden
en de Olympische Spelen
van 1928

Tom-Eric Krijger

2

ARTIKEL

Herman Bavinck
en de ethiek

Dirk van Keulen

16

ARTIKEL

B.A. Bos: eenheid zoeken
en verdeeldheid brengen

Egbert Terpstra

31

IN MEMORIAM

2018-2020

*Dick Kaajan en Adri van
der Wal (red.)*

Meindert Dijkstra

Cornelis Jacob van der
Drift

Adrianus van Egmond

Gerrit Hendrik Harms

Harm Ignatius Gregorius

Jaspers Focks

Maarten van Krimpen

Johannes Kroeze

Dirk Kronemeijer

Jan van Leeuwen

Jan Daniël Bouwe van der

Meulen

Jan Sikko Siegers

Jan Derk te Winkel

47

45

nummer 45
december 2021
ISSN 1569-4615